

Kitap Çeviri / Book Translation

ARİSTO'NUN METAFİZİK KİTABINDAKİ GAYESİNİN İNCELENMESİ*

*(The Investigation of Aristotle's Purpose in the
Book of Metaphysics)*

FARABÎ

Tahir AŞİROV**

(34) Bu makale, Filozof [Aristo'nun] harflerle isimlendirilen kitabındaki makalelerin her birinin maksatları hakkında İkinci Muallim, bilge, filozof Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Farabî'ye ait değerli bir makâle olup, Aristoteles'in Metafizik kitabındaki gayesine ilişkin bir incelemedir.

[Farabi] şöyle dedi: Bu makaledeki amacımız, Aristoteles'in Metafizik olarak bilinen kitabının gayesini ve bu kitabın ilk kısımlarını göstermektir. Çünkü pek çok insanın aklına ilk gelen şey, (a) bu kitabın anlam ve içeriğinin aşkın ve münezzehe olan Yaratıcı (el-Bari Subhane ve Teâlâ), akıl, nefis ve onlara benzer şeyler üzerine söz söylemek olduğu ve (b) Metafizik ilmi ile Tevhit ilminin (teoloji) bir ve aynı olduğudur. Bu nedenle Metafiziği inceleyenlerin çoğunu hayret ve şaşkınlığa düşmüş buluruz. Zira Metafizikte anlatılan şeylerin çoğunun bu gayeden yoksun olduğunu görüyoruz. Hatta onda, sadece "Lam/Lambda" almeti taşıyan on birinci makale dışında bu gayeye tahsis edilmiş bir anlatım görmüyoruz.

Antik filozofların, diğer kitaplar hakkında olduğu tarzda bu kitabın şerhi konusunda çalışmaları (kelam) bulunmuyor. Yalnızca "Lam" makalesi üzerine, İskender Afrudisi'nin eksik, Themistius'un ise tam bir şerhi bulunmaktadır. Ancak diğer makaleler ya şerh edilmemiş ya da bizim zamanımıza ulaşmamıştır. Bununla birlikte sonraki Meşşâilerin kitapları incelendiğinde, İskender Afrudisi'nin söz konusu kitabın tamamını şerh ettiği izlenimi uyanmaktadır.

* Çeviriye esas alınan metin F. Dietrich tarafından Alfarabi's Philosophische Abhandlungen, Leiden-E.J. Brill 1890, içerisinde 34-38 sayfaları arasında neşredilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (tahirashirov@gmail.com)

Geliş Tarihi : 22.06.2016

Kabul Tarihi : 18.08.2016

Biz Metafiziğin gayesine ve ondaki her bir makalenin içerdiği şeye işaret etmek istiyoruz.

Deriz ki: Bilimlerin bir kısmı tikel/cüz'î bir kısmı da tümel/küllîdir. Tikel bilimler, konuları, varolanların bir kısmı veya mevhum şeylerin (zihinde varolanların) bir kısmı olan ve incelemesini, bunların kendilerine ait özel arazlarına **(35)** tahsis eden ilimlerdir.

Tabiat bilimi buna örnektir. Çünkü o, var olanların bir kısmını inceler. Bu ise, hareket etmesi, değişmesi, hareketten sükun bulması yönüyle ve bunlara ilişkin ilkelere ve eklentilere sahip olması yönüyle cisimdir.

Geometri bilimi, özel nitelikleri, onlarda ilkeleri ve eklentileri açısından gerçekleşen izafetleri kabul etmesi yönünden ve böyle olması bakımından nicelikleri/miktarları inceler.

Aynı şekilde, aritmetik bilimi sayıyı incelerken; tıp bilimi de insan bedenlerini sağlık ve hastalığa konu olması bakımından inceler. Diğer tikel bilimler de böyledir. Bunlardan hiç biri varolanların tümünü kuşatan bir inceleme yapmaz.

Tümel bilime gelince bu, varolanların tümünü kuşatan şeyi inceler. Örneğin, varlık ve birliği, varlığın türleri ve eklentilerini, öncelik ve sonralık, kuvve, fiil, tam ve eksik vb. tikel bilimlerin konularından özel olarak herhangi birine mahsus olmayan şeyleri, bütün mevcutların ortak ilkesini –ki bu, şanı yüce Allah'ın adıyla isimlendirilmesi gerekir- inceler. Tümel bilimin tek bir bilim olması gerekir. Zira iki tümel bilim olsaydı, o zaman ikisinden her birinin özel bir konusu olurdu. Oysa konusu özel olan ve başka bir bilimin konusunu kapsamayan bilim, tikel bilimdir. Bu takdirde bu iki bilim de tikeldir. Hâlbuki bu bir çelişkidir. Öyle ise tümel bilim birdir/tektir. O zaman teolojinin (el-’ilmu’l-ilahi) bu bilime dâhil olması gerekir. Çünkü Allah, belirli bir varolanın (mevcudun) değil, mutlak olarak varolanın ilkesidir. Metafiziğin varolanın ilkesini vermeyi kapsayan kısmının, el-’ilmu’l-ilahi olması gerekir. Çünkü bu anlamlar, doğal şeylere özgü değildir aksine doğal şeylerden daha kapsamlıdır. Dolayısıyla bu bilim, Tabiat biliminden daha yüce ve ondan sonradır. Bu yüzden onu fizik-ötesi bilimi (metafizik) olarak isimlendirmek gerekir. Matematiksel bilimler, her ne kadar konularının maddeden soyutlanmış olması bakımından fizik biliminden daha yüce ise de, onu metafizik bilimi olarak isimlendirmek uygun değildir. Çünkü onun konularının maddelerden soyut olması **(36)** varlıkta değil, zihindedir. Onların varlıktaki varlığı ancak doğal şeylerde vardır.

Bu bilimin (metafiziğin) konularına gelince; (a) onların bir kısmının varlığı, ne gerçek anlamda ne vehim olarak, kesinlikle doğal şeylerde değildir. Onların varlığı ve doğası yalnızca soyut olup, tabii şeylerden vehim tarafından soyutlanmış deşillerdir. (b) Onların bir kısmı da, her ne kadar soyut olarak tasavvur edilseler de, tabii şeylerde vardır. Ancak onlar, tabii şeylerde, varlıkları onlardan ayrılmayacak

ve böylece varlıkları tabii şeylere bağlı şeyler olma tarzında bizatihi var olmazlar. Bilakis onlar tabii şeyler için ve maddeden gerçekte ayrı olan veya vehim yoluyla ayrı olan gayri tabii şeyler için var olurlar.

Bu durumda, bu isimle (metafizik) isimlendirilmeyi hak eden bilim bu bilimdir. Şu halde diğer ilimler değil sadece o "fizik-ötesi-bilimi"dir.

Bu bilimin ilk konusu, mutlak varlık ve genellekte/kapsayıcılıkta ona eşit olan şey yani "bir-olan"dir. Fakat karşılıklıkların (mütekabilat) bilgisinin bir olması hasebiyle, bu bilimde aynı zamanda yokluk ve çokluk hakkında da bir inceleme vardır. Bu konuların araştırılmasından sonra bu ilim, tür konumunda bulunan şeyleri yani mevcut için on kategori ve şahıs bakımından bir, tür bakımından bir, cins bakımından bir, ilişki bakımından bir ve bunların her birinin kısımları gibi bir'in türlerini, aynı şekilde yokluğun ve çok olanın türlerini inceler. Sonra kuvve-fiil, yetkinlik-noksanlık, illet-malul gibi mevcudun eklentilerini/levahıkını; mahiyet, benzerlik, eşitlik, uyum, denklik, münasebet ve diğerleri gibi bir'in eklentilerini; yokluğun ve çok olanın eklentilerini inceler. Sonra bunların her birinin ilkelerini (inceler).

Böylece tikel bilimlerin konularına varıncaya kadar dallara ve bölümlere ayrılır ve bu ilim burada son bulur. Onda tikel bilimlerin tümünün ilkeleri ve konularının tanımları ispat edilir.

Bunlar, bu bilimde araştıracağımız şeylerin tamamıdır.

Bu kitabın Birinci Makalesi, sanki Kitaba giriş ve başlangıç niteliğinde illetlerin kısımlarının tümünün bir ilk nedene vardığını açıklamayı kapsamaktadır.

(37) İkinci makale, zihni amaca yönlendirmek için, söz konusu anlamlara ilişkin zor meselelerin tek tek belirtilmesini, onlardaki zorluk yönünün açıklanmasını ve bunlara dair getirilen karşılıklı argümanları içermektedir.

Üçüncü Makale, bu bilimin konularının sayımını kapsar ki, onlar, daha önce saydığımız üzere, bu bilimin incelediği anlamlar ve onlara has ilineklere dir.

Dördüncü Makale, bu bilimin konuları, konularının türleri ve eklentileri ile ilgili olarak, bunlara tevatu (eşit anlamlılık), teşkik (dereceli anlamlılık) ve gerçek iştirak (eşşeslilik) yoluyla delalet eden lafızların her birinin delaletini ayrıntılı olarak vermeyi kapsamaktadır.

Beşinci Makale, fizik, matematik ve ilahiyattan ibaret olan üç teorik (nazari) ilimin özsel ayrımlarının açıklamasını kapsar. Teolojinin tarifi bu bilime dâhil edilmiştir. Aslında o, bir yönden bu bilimin kendisidir. Çünkü bu ilim, ilineksel anlamda değil özsel anlamda söylenen/yüklenen hüviyeti/mahiyeti de inceler. (Beşinci Makale) teorik bilimlerin cedel ve safsata ile ortak yönlerinin keyfiyetinin açıklanmasını da kapsar.

Altıncı Makale, özsel anlamda söylenen hüviyeti/mahiyeti ve özellikle cevherin doğası hakkında söylenen şeylerin araştırılmasını; cevherin kısımlarını ve onların madde suret ve bunlardan oluşan birey olduğunu; gerçek tanımın mevcutlara ilişkin olması durumunda bu mevcutların hangileri olduğunu ve cevhere ilişkin olması durumunda bu cevherin hangi cevher olduğunu; birleşik varlıkların nasıl tanımlandığını ve tanımlarda hangi parçaların bulunduğunu; ne tür suretlerin maddeden ayrı olduğunu ve ne tür suretlerin ayrı olmadığını ve ideaların var olmadığını ayrıntılı olarak incelemeyi kapsamaktadır.

Yedinci Makale, önceki makalenin bir özetini ve Platoncu idealar ve oluşt bunların gereksiz olduğuna dair sözlerin tamamlanmasını ve maddeden ayrı varlıkların, eğer varsa, tanımlarını ve onların tanımlarının zatlari olduğunun incelenmesini kapsamaktadır.

Sekizinci Makale, kuvve, fiil ve bu ikisinden önce-gelenin önceliğı hakkındadır.

Dokuzuncu Makale, bir-olan, çok-olan, başka, karşıt ve zıt hakkındadır.

(38) Onuncu Makale, bu ilmin ilkeleri ile ona arız olanların ayrıştırılması hakkındadır.

On birinci Makale, cevherin ve tüm varlığın ilkesi, onun hüviyetinin ispatı, gerçek zat olarak zatı gereğı bilen olması, kendinden sonra gelen maddesiz mevcutlar ve mevcutların ondan meydana gelmesinin sıradüzeninin niteliğı hakkındadır.

On ikinci Makale, tabii şeylerin ve matematiksel şeylerin ilkeleri hakkındadır.

Bu kitabın (Metafizik) gayesinin ve onun kısımlarının açıklanması bunlardan ibarettir.